

SZAKDOLGOZAT

László Evelin

2024

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Közép-Európa Intézet

Szakdolgozat

A két Tatjana, avagy Európában minden orosz gyanús...
A paródia mint szövegszervező elem Rejtő és Puskin regényében

László Evelin, szlavisztika szak

dr. Horváth Géza

Budapest, 2024

Tartalomjegyzék

1. Bevezető.....	3
2. Az <i>Anyegin</i> magyarországi recepciójához	3
3. A paródiáról és annak művelőiről	6
3.1. Az <i>Anyegin</i> mint regényparódia.....	6
3.2. Az orosz paródia Magyarországon a XX. században	10
3.3. Rejtő Jenő alkotói stílusa és a magyar irodalomban elfoglalt helye	11
4. Negyedik fejezet, melyben színre lép Tatjana, majd lövöldözés lesz. A razzia elsodor egy névnapi bált. Az ünnepelt üldözői elől menekül és csáját iszik.	13
4.1. A <i>Tatjana</i> cselekménye.....	13
4.2. Tatjana névről és a kisregény szereplőiről.....	16
4.3. Szüzsés motívumok a két regényben (párbaj, olvasás, időhiány, álom).....	20
5. A <i>Tatjana</i> megírásának motivációja	23
6. Összegzés	24
7. Irodalomjegyzék.....	26

1. Bevezető¹

A dolgozatomban ismertetett kutatás tárgya Rejtő Jenő kevésbé közismert műve, mely hét évvel ezelőtt vált elérhetővé az olvasóközönség számára. Ez a *Tatjana* című kisregény. Szerzője, a pesti humor mestere az 1930-as években írta meg művét, melynek kiadására csak nemrégiben kerülhetett sor. Az író ekkoriban már országos hírnévre tett szert regényei és színpadi bohózatai révén. Sajátos és utánozhatatlan műfajt teremtett a ponyvairadalom területén; emelkedett- és tömegirodalmi vonatkozásokat összekeverő és kulturális referenciákkal vegyített paródiát írt.

A dolgozat hipotézise, hogy a kisregény intertextuális kapcsolatban áll Alekszandr Szergejevics Puskin orosz költő verses regényével, az *Anyegin*nel, mely a XX. század első felében széles körben ismert és népszerű volt Magyarországon. A szerző és műve körül valóságos kultusz alakult ki, mely nagy hatással volt a korabeli magyar irodalomra. A XX. századi magyar írók előszeretettel dolgozták át és merítettek ihletet a műfajteremtő alkotásból, mely az olvasóközönség valamennyi rétege számára ismert volt. A külföldi műveket megcélzó műfajparódia megjelenése, mely Karinthy Frigyes nevéhez fűződik, nagy népszerűsége miatt Magyarországon és biztosította a megfelelő közeget a *Tatjana* létrejöttéhez. Thuróczy Gergely Rejtő-kutató a kisregényhez írt utószavában említést tesz a mű címét adó, Puskin nyomán híressé vált női keresztnévről², Kovács Krisztina pedig „az *Anyegin* és az orosz irodalom tréfás travesztiája”-ként hivatkozik a műre tanulmányában,³ azonban a *Tatjana* és az *Anyegin* kapcsolatát az utóbbi időben öröndetesen gyarapodó Rejtő-szakirodalom nem vizsgálja.

Szakedolgozatomban a *Tatjana* kapcsolódását szeretném bizonyítani az *Anyegin*hez, különös figyelmet szentelve Rejtő és Puskin alkotói stílusának közös pontjára, a műfaji kötöttségeket felkavaró és az irodalmat minden réteg számára „fogyaszthatóvá” tevő *paródia* írására.

2. Az *Anyegin* magyarországi recepciójához

A magyar olvasóközönség viszonylag későn, a XIX. század 30-as éveiben kezdett megismerkedni az orosz irodalommal. Kezdetben orosz művek rövid ismertetései vagy írókról

¹ Dolgozatom címét Rejtő Jenő hőse, Gercsev Iván egy mondása ihlette, miszerint „Európában minden orosz gyanús, ha nem herceg.” REJTŐ Jenő: *A tizenégy karátos autó*. Budapest, Holnap Kiadó, 2017. 25.

² THURÓCZY Gergely: *Utószó: Holdfényes dokknóir a kémvetélkedés árnyékában – Rejtő Jenő Tatjana kisregényéről*. In: REJTŐ Jenő: *Tatjana*. Budapest, Szépművészet, 2017. 111.

³ KOVÁCS Krisztina: „Az ember, aki eladta a világot” Rejtő Jenő: *Tatjana*. Kalligram, 2017/12. 78.

szóló cikkek jelentek meg, ezek is német publikációk nyomán. Később Puskin, Lermontov és Gogol egy-egy művét is lefordították, de ezek nem időrendi sorrendben jelentek meg. Az 50-es évektől a kortárs Turgenyev került a figyelem középpontjába, aki több nyugat-európai íróval is ismeretségben állt, így munkássága könnyebben eljutott más nemzetek olvasóihoz.⁴

Puskin neve először 1837-ben tűnt fel a *Hazai és külföldi tudósítások* című lapban, mely a költő haláláról számolt be.⁵ Műveit csak évekkel később kezdték fordítani. Magyarországon 1839-ben jelent meg *A lövés* című műve Kazinczy Gábor fordításában, *A néhai Ivan Petrovics Belkin elbeszélései* című elbeszélésciklusból. 1855-ben *A pikk dáma* jelent meg, melyet Urházy György fordított, nem sokkal később pedig a *Hóvihar*, más fordításokban *Hóförgeteg*. Az első magyar Puskin-verset Zilahy Károly fordította. Öccse, Zilahy Imre fordításában pedig 1866-ban megjelent a *Borisz Godunov* című dráma.⁶ Szintén 1866-ban jelent meg az *Anyegin* Bérczy Károly fordításában, mely az orosz irodalom magyar fogadtatásának egyik legfontosabb eseménye volt. Bérczy kezdetben németből fordította a művet Friedrich Bodenstedt munkája nyomán, de a lehető legjobb átültetés érdekében megtanult oroszul, hogy eredeti forrásból dolgozhasson. A mű hatalmas sikert aratott Magyarországon. Bérczy neve összefonódott az *Anyegin*nel, mely a magyar fordítástörténet remekművévé vált.⁷ Korabeli folyóiratok dicsérték a munkát, ezzel Bérczyt a legjobb műfordítók közé emelve.⁸

Az orosz művek korai fordításai többnyire német és francia fordítások alapján készültek. Zilahy Imre, bár a műfordítás művészetét támogatta és a magyarra fordított művek számát gyarapítani kívánta, orosz versantológiájának, az *Északi fénynek* forrása ugyancsak Bodenstedt munkája volt. Ebből is látható, hogy Bérczy fordítása rendhagyó. A nem eredeti források használatának a művek látták kárát; távolodtak az eredeti, orosz szövegektől. A fordítók gyakran akarva-akaratlanul, a művet egyúttal értelmezve, magyar észjárás szerint finomították azt. Bérczy fordítása és az eredeti mű között szintén felfedezhetők különbségek. Puskin szövege egyszerűséget sugall, míg Bérczynél sok a modoros, régies kifejezés. Anyegin a magyar fordításban több negatív tulajdonsággal rendelkezik és kevésbé jelentős, hogy Puskin közel áll hőiséhez. Ennek okán a „felesleges ember” értelmezése is torzult. Bérczy munkájában igen

⁴ ZÖLDHELYI Zsuzsa (szerk.): *Az orosz irodalom magyar fogadtatása a XIX. században*. In: *Bevezetés a XIX. századi orosz irodalom történetébe I-II. Alapozó ismeretek az orosz-szláv és az orosz-magyar irodalmi kapcsolatok köréből*. Budapest, Bölcsész Konzorcium, 2006. 826-827.

⁵ GOLVÁCSY László (szerk.): *Oroszország*. Hazai és Külföldi Tudósítások, 1837/20. 157.

⁶ Névtelen szerző: *Puskin Magyarországon*. Szabad Szó, 1949/130. 9.

⁷ ZÖLDHELYI, 835.

⁸ GYULAI Pál: *Anyegin Eugén*. Politikai Hetilap, 1866/15. 174-175.

erősen jelen vannak a romantika jellemzői, ami közrejátszott abban, hogy a mű közel került a magyar olvasóközönséghez.⁹

Az *Anyegin* megjelenése után a verses regény műfaja elterjedt, új lehetőségeket nyitva a magyar próza kibontakozására. Az újonnan alkotott művek nem csak műfaji hasonlóságukkal idézték meg Puskin művét. Anyegin a főszereplők előképévé vált, akiknek jelleme Puskin hősére emlékeztetett. Az írók gyakran idéztek is a szóban forgó műből, vagy éppen hivatkoztak Puskinra.¹⁰ Ugyanakkor Puskin művének magyar megjelenése a romantika továbbélésében is közrejátszott. A magyar olvasók az orosz arisztokrácia mindennapjait, a falusi élet idilljét Jókai révén ismerősnek érezték és a romantika megnyilvánulásaként értelmezték. A nosztalgia és az elvagyódás, menekülés a polgárosodó városból idillikussá tette a feudális időket Jókai műveiben és ennek hangulatát találhatták meg az olvasók az *Anyegin*ben is. A falu és a polgárosodó város szembeállítás is természetesnek hatott, erősítve a mű nosztalgikus mivoltát. Magyar olvasatban azonban Anyegin romantikus hőssé vált, az olvasók a műnek csak egy oldalát ragadták meg, elsiklottak azon elemek felett, melyek Puskin nyomán a későbbi orosz regény jellemzőivé váltak. Az *Anyegin* olykor kritikus hangvétele és a kritika tárgyai a kései romantika értelmezésében áhítatossá, példaszerűvé váltak.

Mégsem mondható, hogy a kortársak ne figyeltek volna fel az *Anyegin* egyéb vonásaira. Arany László, aki az új nemzedék azon írói közé tartozott, akik a romantikától elfordulva a jelen problémáit is papírra kívánták vetni, kifejezetten realista műként értelmezte a verses regényt. Puskin műve mintául szolgált ahhoz, hogy Arany egy magyarokat a korban érintő problémát fejtegesse *A délibábok hőse* című művében; a nemesség polgárosodását. Saját alkotásaihoz, melyeket a társadalmi viszonyok és a kor jellemrajza mozgatott, sokat merített az *Anyegin*ből. A realista értelmezés azonban a XX. századra elveszett. Krúdy Gyula, a kései romantika képviselője vitte tovább prózájában az *Anyegin*-hagyományt örökké boldogtalan és nyugtalan hőseivel.¹¹ Különösen *A vörös postakocsi* című 1913-ban megjelent művét építette Puskin művére. A prózai szövegre líraiság jellemző, így szerkezetével a verses regény folytatásaként hat. Gyakran említésre kerülnek orosz írók – Puskin, Turgenyev – és orosz kulturális elemek. Krúdy műve a Bérczy-féle fordítást veszi alapul, onnan származik a könyv mottója is. A történetben gyakran összemósodik Anyegin és Puskin alakja, ugyanis fontos szerepet játszik a műben az író élete és annak párhuzama a művével.

⁹ ZÖLDHELYI, 842-846.

¹⁰ ZÖLDHELYI, 835.

¹¹ SÖTÉR, 26-28.

Fontos megemlíteni, hogy 1920-ig az *Anyegin* valamennyi kiadása tartalmazta Bérczy előszavát, mely a fordító gondolatait írta le a műről, Puskinról és saját fordításáról. Az olvasók tehát tisztában voltak az *Anyegin* írójának életével, mely tragikus végkimenetelétől fogva erősítette a költőt körülvevő misztikumot.¹² Az *Anyegin* népszerűsége az első világháború után sem hagyott alább. Különböző kiadók bocsátották ki a művet díszkiadásban, versengve a legszebb kötetnek járó címért. A mű ismerete nem csak az irodalmi műveltség kritériuma volt; sorai szállóigévé váltak és bekerültek a köztudatba, ugyanis sok műben idéztek belőle. Ebben az időszakban, feltehetőleg Krúdy regényének hatására a művet főként szerelmi regényként olvasták.¹³ Azzal, hogy a mű a köztudatban élt, egyúttal kissé „ponyvára került”, a szereplők alakjai a különböző értelmezések következtében torzultak, ilyen formában pedig eszményképpé váltak. A férfiak Anyeginné, a nők Tatjánává akartak válni, lemásolni az unatkozó, kiábrándult nemesség életmódját.¹⁴ Mindebből látszik, hogy a magyarországi *Anyegin*-kultusz túlmutat Puskin művén és a költő felé irányuló érdeklődésen, hiszen Bérczy fordítása mint különálló mű is hatást gyakorolt a XIX-XX. századi magyar irodalomra.

3. A paródiáról és annak művelőiről

3.1. Az *Anyegin* mint regényparódia

Puskin *Anyegin* című műve 1823-1831 között keletkezett. Az egyes fejezeteket 1825-től évente publikálták. A teljes mű 1833-ban jelent meg egy kötetben. A mű orosz nemzeti regénnyé vált, az orosz élet enciklopédiájaként is emlegetik Belinszkij nyomán, továbbá szerelmes regényként, antiregényként, paródiaként.

A paródia igen ősi műfaj, már az antik korban kedvelt volt. A drámaírók egyaránt írtak tragédiát és szatirikus drámát is. Az egyes irodalmi és képzőművészeti alkotásoknak gyakran fellelhető komikus változata, a komoly műveknek tehát igyekeztek az átdolgozott párját is megalkotni. A paródia, amennyiben bizonyos műfajra vonatkozik, mégis a paródia műfajába sorolandó, hiszen a benne ábrázolt műfaj tárgyasul, a mű szereplőjévé válik. Paródia útján a tárgy olyan szemszögből is megvizsgálható, amelyből az eredeti műben műfai korlátok miatt képtelenség lenne. A parodizált műfaj emelkedettségét rombolja az azt jellemző ellentmondások felszínre hozása, de ugyanakkor annak értelmét gazdagítja is. A paródia

¹² KALAVSZKY Zsófia: *Rezeda Kázmér a Puskit író Anyegint olvassa*. Ex Symposion, 2004/46-47. 43-47.

¹³ KOMLÓS Aladár: *Puskin a magyar irodalomban*. Filológiai Közöny, 1955/3. 336.

¹⁴ ZSIGMOND Ferenc: *Orosz hatások irodalmunkban*. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből, 1945/6. 17.

ugyanis nem követeli meg az emelkedett nyelvhasználatot, így kibontakozási lehetősége a nyelvben nagyobb.¹⁵

A paródiára különleges nyelvi rendszer jellemző. Két nyelv áll dialogikus viszonyban egymással; a parodizált nyelv és a parodizáló nyelv. A parodizált nyelv, tehát amelyre a figyelem irányul, könnyen megtalálható egy műben. A parodizáló nyelv körülhatárolása ennél nehezebb, mert nem minden esetben válik el élesen a parodizált nyelvtől. Segítséget nyújthat a szerző stílusa, nyelve, melyre ráismerhetünk. A parodizáló nyelv célja, hogy lehetőséget teremtsen az újfajta értelmezésre. A művet átszövő két nyelv kölcsönhatásának megnyilvánulása nehezen megragadható, a köztük zajló dialógus sem egyértelmű. A párbeszéd során a két nyelv eltérő vonásai reagálnak egymásra.¹⁶

Az *Anyegin* irodalmi jellege a verses regényformában, jegyzetekkel teletűzdelt szövegben, irodalmi utalásokban és ellentmondásokban nyilvánul meg. A szereplők bemutatásakor a szerző kiemeli azok irodalomhoz fűződő viszonyát. Olga alakja bármely regényben fellelhető, Lenszkij Kantot olvas és az idegen nyelvű irodalmat képviseli, Tatjana Rousseau-t és Richardsont olvas, Anyegin pedig maga is egy irodalmi figura, a byroni hős „utánzata”. Ezek a fogások a szöveg irodalmiságának tényére hívják fel az olvasó figyelmét és kibontakoztatnak egy másik történetet, az *Anyegin* megírásának, vagyis az irodalmi szöveg megalkotásának történetét.¹⁷ Sklovszkij tanulmányában regényparódiának nevezi az *Anyegin*t, melyben a szerző elősorban a regény szerkezetét és felépítését parodizálja. Ennek legelső megnyilvánulása az in medias res kezdet. A beszélő kilétét homály fedi és a környezetét is csak később ismerjük meg. Az eposzi invokáció, mely rendszerint a költemények elején foglal helyet, Puskinnál csak jóval később jelenik meg. Az író így felborítja a költői művek szerkezetének szabályát.¹⁸ A hetedik fejezet végén állnak a következő sorok: „Áldd meg munkálkodásomat, / Eposz Múzsája, buzgalommal! / Adj egy botot, mely hűn vezet, / Kerüljek tévelygéseket. / Így. Késő invocatiómmal, / Tisztelve klasszikus szabályt, / A vállamról a súly levált.”¹⁹ (kiemelés az eredetiben).

A szöveg a hiány felől épül fel. A töredékesség, ami a romantika egyik stílusjegye vizuálisan is érzékelhető, hiszen helyenként kipontozott sorok helyettesítik a strófákat. A lírai kitérők előtérbe helyezése is a cselekmény töredékességét erősíti. A mű szüzséje, Sklovszkij

¹⁵ BAHTYIN, Mihail Mihajlovics: *A regény nyelv előtörténetéhez*. In: Uő: *A szó esztétikája*. Budapest, Gondolat, 1976. 8-10.

¹⁶ Uo. 21-22.

¹⁷ BOJTÁR Endre: *Az irodalom gépezete (Puskin és Esterházy)*. Literatura, 1981/8. 422-424.

¹⁸ SKLOVSKIJ, Viktor Boriszovics: *Jevgenyij Anyegin (Puskin és Sterne)*. In: *A szó feltámasztása (Orosz irodalomelméleti tanulmányok)*. Szombathely, Savaria University Press, 2016. 62-63.

¹⁹ PUSKIN, Alekszandr Szergejevics: *Jevgenyij Anyegin*. Budapest, Új Magyar Könyvkiadó, 1954. 197.

szavaival élve a *szűzsé-paródia* egyszerű, de a szerző megbonyolítja azt az állandó kitérőkkel. Az *Anyeginre* jellemző különleges strófaszerkezet kidolgozottságával ellensúlyozza a szűzsé egyszerűségét, parodisztikusságát. Ugyanakkor a paródia a rímek terén is fellelhető: a szerző olykor idegen hangzású nevet alkalmaz rímként, vagy éppen szándékosan választ magától adódó, elcsépelet rímet:²⁰ „Ó, hol vagy, szép álomvilágom? / S hol vagy (örök rím), ifjúságom?”²¹

A cselekmény bizonyos elemei „kimaradnak”. Nincs megírva például Anyegin és Tatjana első találkozása, mely egy szerelmi regény legfontosabb része lenne. A főhős kiismerhetetlenségét hangsúlyozandó, Anyegin a hatodik fejezetben, közvetlenül a párbaj után eltűnik és csak a nyolcadik fejezetben bukkan fel újra, s ekkorra az olvasó előtt ismeretlen okból kifolyólag személyiségében fordulat áll be; halálosan szerelmes Tatjanába. A mű bizonyos részei megíródtak, de az író szelektálta őket, a kihagyás tehát az alkotási folyamat része volt. Tizedik fejezet is létezett, de Puskin elégette.²² A regény megsemmisítése szimbolikus gesztus, része az alkotásnak, ahogy látható később Bulgakovnál és Gogolnál. Ilyen az Anyegin oroszországi utazásairól szóló fejezet, vagy Anyegin albuma, melyet Tatjana talál az elhagyatott kastélyban. Az album közvetlen képet adott volna a főhősről, veszélyeztetve annak titokzatosságát, ezért hagyhatta ki a szerző.

A legfontosabb a befejezés elhagyása. Tatjana magára hagyja Anyegin, aki meghökkenve áll, a terembe belép a férj, az elbeszélő pedig szakít hősével és a művel. Belinszkij szerint a váratlan befejezés azt hivatott kifejezni, hogy az életben is sok dolog marad lezáratlanul, sokszor nem tapasztalható logikai következetesség.²³ Az élet nyitott, az ellentmondás és a változás is része, ilyen értelemben tehát a mű leképezi a valóságot. A valódi történet nem a cselekményben, hanem a regény átalakított szerkezetében rejlik. Mindez bizonytalanságot, hiányérzetet kelt az olvasóban, ugyanakkor az élet egyediségét, kiszámíthatatlanságát idézi.

Andrej Szinyavszkij *Séták Puskinnal* című művében „antiregénynek” és a regény paródiájának nevezi az *Anyegin*, mert a mű nem követi a regényre jellemző ésszerűséget, befejezettséget. A szerző rávilágít, hogy Puskin nem követte az irodalmi hagyományt. Ez műveivel igazolható, melyeknek nagy része parodisztikus, többek közt a *Nulin gróf*, *A lövés*, vagy a *Koporsókészítő*. A paródiáírásra részben az a gondolat készítette, hogy az életben is nagy

²⁰ SKLOVSZKIJ, 65-70.

²¹ PUSKIN, 167.

²² BOJTÁR, 420-421.

²³ BELINSZKIJ, Visszarion: *Puskinról, Lermontovról, Gogolról*. Budapest, Magyar Helikon, 1979. 320.

jelentősége van a véletlennek és az események kiszámíthatatlanságának.²⁴ Az *Anyegin*ben a környezet részletes leírása azt a látszatot kelti, hogy a műben minden megtalálható. Az író ezt a fogást valójában arra használja fel, hogy kitérjen írói kötelessége, vagyis a történet elmesélése alól. A mű összetartó ereje a figyelmet a lényegről elterelő részekben rejlik.²⁵

Bahtyin a regénynyelvről szóló tanulmányában fejti ki, hogyan nyilvánul meg a paródia az *Anyegin* nyelvi rendszerében. A regény műfajában a nyelv különleges szerepet tölt be, amely eltér a más műfajokban megszokott nyelvhasználatától. Ez a nyelv nem egységes, ugyanis a szerző más és más nyelvet használ, ha szereplőit beszélgeti, vagy éppen róluk szól. A regényben a szavak tárgyasulása is megfigyelhető, mely rendszerint együtt jár a parodisztikus hangvétel kialakulásával. Igaz ez a regényben megjelenő műfajokra is, melyek megjelenésüktől fogva mind szereplőkké válnak. A regény nyelvének elemzésekor tehát nagy gondot kell fektetni a különböző stílusok és nyelvek egymásra való hatására, ezek váltakozására és dialógusára. Ez az objektálódás a regény műfajának sajátossága. A regényben egy vagy több külső nyelv kerül bemutatásra, tehát a műfaj parodisztikus.²⁶

„A Jevgenyij Anyegin stiláris felépítése minden igazi regényformára jellemző. Bizonyos értelemben minden regény a világnézetek nyelvétől elválaszthatatlan stílusok nyelvi vetületének dialogizált rendszere. A nyelv a regényben nem csupán ábrázol, hanem maga is az ábrázolás tárgya. A regény nyelve mindig önkritikus nyelv.”²⁷

A stílusparódiát illetően az *Anyegin*ben a Lenszkij által megtestesített szentimentalizmus paródiája a legszembevetőbb. A művet a szerzői beszéd hatja át és byroni világszemlélet szellemében íródott, melynek az elbeszélő részese. Nyelvezete ezen stílusban bontakozik ki – annak ellenére, hogy az író gyakran kritizálja annak vonásait – és igen közel áll a főhős, Anyegin nyelvéhez, aki szintén a byroni korszellem szülöttje. Lenszkij nyelve a többi hőséhez képest távol áll a szerzői beszédétől, a szerző ugyanis kívülről közeledik a szentimentalizmushoz. Lenszkij lírája nyelvtanilag és szerkezetileg nem válik ki a szerzői beszédből, azonban érzékelhető, hogy abba idegen stílus keveredik. A szereplő szentimentalizmusának emelkedettsége kerül így más megvilágításba. Tatjana nyelve különleges helyet foglal el ebben a rendszerben. Tatjana nyelve a szentimentalizmus és a népnyelv egyvelege, melyben egyszerre jelennek meg parodisztikus és komoly elemek.²⁸

²⁴ SZINYAVSZKIJ, Andrej: *Séták Puskinnal*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1994. 48-49.

²⁵ Uo. 96-97.

²⁶ BAHTYIN, Mihail Mihajlovics: *A regénynyelv előtörténetéhez*. In: Uő: *A szó esztétikája*. Budapest, Gondolat, 1976. 6-8.

²⁷ Uo. 7.

²⁸ Uo. 2-5.

3.2. Orosz paródiák a 20. század eleji magyar irodalomban

A paródia a XX. századi magyar irodalomban is megjelenik. 1912-ben jelent meg Karinthy Frigyes *Így írtok ti* című műve, melyben a szerző magyar és külföldi írók műveit egyaránt parodizálja. A műben többek közt megtalálható Arcübasev *Szanyin* című regényének, valamint Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* című művének paródiája.

Karinthy e műveiben a paródia egyrészt a nevek átírásában nyilvánul meg. Arcübasev főhősét, Vladimir Szanyint a szerző Petrovics Mária Sanyoff, röviden Sanyi névre kereszteli. Dosztojevszkij hőse, Raszkolnyikov Karinthyánál Roszkornyifog néven jelenik meg. A művekben fellelhetők még eltúlzottan oroszos hangzású nevek, mint Porovna Tyekereff Alexandrovna Pulhéria Szinona, Rocsmirkiktovloffonovics Mátya vagy Kjebalklajov. Az író a mottóban megidézi a szenvedés toposzt, amely az orosz regény egyik jellemzője. Az orosz hősökre jellemző szentimentalizmus is hangsúlyos, ami groteszk hatást kelt a mindennapi vagy éppen tragikus események mellett. Roszkornyifog „merengve”²⁹ szúrja hasba az öregasszonyt, Sanyi „engesztelő mosollyal”³⁰ eszi a disznópacalt és „gyöngéd figyelemmel”³¹ néz félre, amíg öccse felakasztja magát.

Rejtő Jenő nagyregényeiben is gyakran jelennek meg orosz szereplők és orosz kulturális elemek, de Karinthyval ellentétben nála a parodizálás nem adott irodalmi műre irányul. Ezek az elemek önmagukban nem képzik vicc tárgyát, de az adott környezetben való megjelenésük gyakran humorosan hat. A *Vesztegzár a Grand Hotelben* című művének egyik szereplője, Sergius herceg orosz katonacsaládból származik, apja Kolcsak admirális oldalán esett el. Az *elátkozott part* című regényben patyomkin falvak mintájára építik fel egy bennszülött törzs városának mását, *A három testőr Afrikában* című regény kezdetén pedig négy nemzetiség foglal helyet az asztalnál, köztük egy orosz hússaláta. Gorcsev Iván, *A tizennégy karátos autó* című mű főhőse tipikusan rejtői figura. A Párizsban felnőtt és asszimilálódott fiatalember, aki valójában sosem járt Oroszországban, nemlétező orosz kapcsolataira hivatkozva igyekszik bizonyítani nemesi származását, hogy könnyebben beilleszkedjen környezetébe. Ám a humor itt a véletlenszerű és összefüggéstelen hivatkozásokban rejlik, nem a felsorolt kulturális elemek kiforgatásában.

²⁹ KARINTHY Frigyes: *Roszkornyifog*. In: Uő: *Így írtok ti*. Budapest, Osiris Kiadó, 2009. 264.

³⁰ KARINTHY Frigyes: *Sanyi*. In: Uő: *Így írtok ti*. Budapest, Osiris Kiadó, 2009. 281.

³¹ Uo. 284.

3.3. Rejtő Jenő alkotói stílusa és a magyar irodalomban elfoglalt helye

Rejtő Jenő az 1930-as évek végén talál rá a műfajra, amely íróként is igazán híressé teszi őt (a harmincas évek elején a legnagyobb a kereslet a ponyvaművek iránt). Ez a műfaj a pesti humorral átítatott *kalandregényparódia*, melyet nagyregényeinél alkalmaz.³² Műveit a szórakoztató irodalom kategóriájába soroljuk, de írói technikája – mely inkább a XX. századi groteszk irodalommal rokonítható –, eltér a hagyományos ponyvától. A ponyvaművek kiüresedett motívumkészletét és a műfajban rejlő esztétikai minőségeket használja fel a világ ábrázolására. A légiós, tengerészes kalandregények jellegzetes világa és fordulatokban gazdag cselekménye jelenik meg nála teljes valójában, de ábrázolásának tárgyához kívülről közelít. Ezt gyakran hősei kívülállóságával érzékelteti, akik akaratuk ellenére csöppennek bele egy bűnügy kellős közepébe, vagy éppen kényszerből állnak be a légióba (Tuskó Hopkins, *Az elátkozott part* című mű hőse szanitécnek, néger káplárnak és szakácsnak is álcázza magát, hogy légionista társai közelébe férkőzve segítse őket). A kívülálló hős a realitást jelképezi a ponyva fantáziavilágában, ellentétesen az igazi ponyvával, amelynek célja a valóság feledtetése az olvasóval. A kívülálló hős különleges helyzetéből kifolyólag megkérdőjelezheti az események képtelenségét, amíg a valódi ponyvánál ez a történet széteséséhez vezetne.³³

Azonban a komoly művekkel ellentétben a paródiában a cselekmény széteshet. Lányi András *Az írástudók áru(vá vá)lása* című művében – mely a két világháború közti magyarországi tömegirodalmat vizsgálja – megállapítja, hogy Rejtő művészi célja a groteszk világábrázolás, humorának egyik mozgatórugója pedig az olvasó várakozásainak kijátszása. A sematikus elemeket, melyben a ponyva bővelkedik, könnyű a valóságtól elvonatkoztatni, ezért nyújt a műfaj nagyszerű lehetőségeket a paródia számára. Fontos, hogy a *visszájára fordított tényezők eredeti helyzete* ismert legyen, a vicc csattanója pedig olyan logikai rendszerre legyen visszavezethető, mely kézenfekvő, de szokatlan.³⁴ Rejtő tehát a ponyvával szembeni beidegződéseinket, elvárásainkat leplezi le és forgatja fel, ahogy Puskin a regénnyel szembeni elvárásainkat az *Anyeginben*. A paródiára jellemző az eredeti értelmezési lehetőség gazdagítása, ami Rejtőnél a nyelvi játékban nyilvánul meg leginkább:

„- Ért a hajóhoz?

- Hülyéket kérdez... Byrd kapitánnyal kétszer voltam expedíción, suhanc koromban.
- Milyen írása van?

³² THURÓCZY, 130.

³³ LÁNYI András: *Az írástudók áru(vá vá)lása*. Budapest, Magvető Kiadó, 1988. 178-181.

³⁴ Uo. 182-183.

- Folyó. Csak a nagybetűt nem mindet ismerem. Egy szállásmestertől tanultam írni!”³⁵

A ponyva kedveltsége azzal magyarázható, hogy az olvasó kiélheti benne féken tartott indulatait, távoli, egzotikus tájakra kalandozhat és olvasás során eltávolodik önmagától. Rejtő eleget tesz ennek az igénynek, ugyanakkor leleplezi a valóságpótlékot, amelyet a műfaj nyújt, ezzel a ponyva kritikusává válik. Szereplői gyakran kényszerülnek inkognitóba, másnak adják ki magukat, ami egybeesik a ponyvaolvasó vágyával. Senki sem az, akinek látszik, a helyzet pedig addig bonyolódik, amíg a valódi cselekményt háttérbe nem szorítja az inkognitók szövevényes rendszere:³⁶ „A fiatalember zsibbadtan áll, kezében a pohárral. Érzi, hogy valami katasztrófa történt... Végre, a szemközti tükörben meglátja magát és sarkáig végigfut rajta a hideg. (...) Igen. Ott állt az ámult emberek előtt, a fekete, bársonnyal szegélyezett ruhában, a négyszögű kőgombokkal, mint aki legalább öt évet a leprások között töltött, és minden világi örömtől irtózáttal elfordul... És kezében a pezsgőspohár. És éppen tangózott...!”³⁷

Rejtő regényeinek cselekménye mindig bűnügy leleplezésére irányul, de az író sosem annak megoldása felé vezeti az olvasót. A detektívregénnyel ellentétben nem a bűntény felderítésén van a hangsúly, de a szereplők valamilyen módon mégis részt vesznek annak leleplezésében. A cselekmény több szálon fut, ezek pedig gyakran háttérbe szorítják a bűnügyi szálát.³⁸ A művek lényegének megragadásához elengedhetetlen az olvasásmódváltás. Nem a bűntény felgöngyölítése a legfontosabb, hanem az összekuszált viszonylatok és az események szokatlan beállítása. Lányi András Bahtyin *A szó művészete és a népi nevetéskultúra* című tanulmányára hivatkozva a gogoli groteszk stílussal hozza összefüggésbe Rejtőt és kihangsúlyozza a hősöket a legkülönbözőbb helyzetekbe sodró véletlen és a látszatot leromboló igazság szerepét. Végül a kétely diadalmaskodik mind a valóságban, mind a képzelt világban, melyet a műfaj egyesít.³⁹ Nevettetés tekintetében a két író gyakran hasonló eszközökkel él (felsorolások stb.), de Gogollal ellentétben, akinél elsődleges a szavak hangzása⁴⁰, Rejtő esetében azok másodlagos jelentésén van a hangsúly, melyek az adott helyzet értelmét változtatják meg.

³⁵ REJTŐ Jenő: *Pizkos Fred, a Kapitány*. In: Uő.: *Fülig Jimmy és társai*. Budapest, Merényi Kiadó, 1995. 248-249.

³⁶ LÁNYI, 184-186.

³⁷ REJTŐ Jenő: *Vesztetgár a Grand Hotelben*. Budapest, Lux Primo, 1993. 48.

³⁸ VERES András: *A trónfosztott bűntény (Néhány észrevétel Rejtő Jenő krimiparódiáiról)*. In: „Szabad ötletek...” *Szőke György tiszteletére barátaitól és tanítványaitól*. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2006. 288-289.

³⁹ LÁNYI, 188.

⁴⁰ BAHTYIN, Mihail Mihajlovics: *A szó művészete és a népi nevetéskultúra (Rabelais és Gogol)*. In: Uő: François Rabelais művészete. A középkor és a reneszánsz nép kultúrája. Budapest, Osiris, 2002. 5.

Rejtő regényeiben a realiztikus mozzanatok szembetalálkoznak a ponyva sablonos elemeivel, az így kialakult helyzet pedig könnyen képtelenséggé válik. A valós elemek ugyanakkor értelemmel ruházzák fel és hitelessé teszik a valószerűtlent.⁴¹ Sajátos világfelfogás alakul így ki, melyet ponyva képében kapunk kézhez, mégis rendkívül közel áll a valósághoz. Jurij Lotman *A valóság költészete* című tanulmányában arról ír, hogy az *Anyegin* hőseinek tettei megjósolhatatlanok, amely állapotot az író a különböző, egymásnak ellentmondó jellemzések segítségével tart fenn. A hagyományos regények felől nézve logikátlanak tűnő események a művet eltávolítják a fikciótól és a valósághoz hasonlóvá teszik azt, hiszen az életben is számos példa akad a logikai következetlenség hiányára.⁴² Rejtő hőseiről is elmondható, hogy cselekedeteik kiszámíthatatlanok; a ponyvahősökhöz hasonlóan szigorú erkölcsökhöz tartják magukat, melyeknek a megfelelő megvilágításba téve kiütközik valószerűtlensége, mely a környezetük megrökönyödését okozza.⁴³ Az így létrejövő ábrázolás a ponyvához képest eltúlzottá válik, de közelebb kerül a valósághoz. Mindkét író hangsúlyozza, hogy hősei irodalmi alakok, azonban cselekedeteikkel nem minden esetben követik a regényhősök útját.

4. Negyedik fejezet,

melyben színre lép Tatjana, majd lövöldözés lesz. A razzia elsodor egy névnapi bált. Az ünnepelt üldözői elől menekül és csáját iszik.

4.1. A *Tatjana* cselekménye

Rejtő Jenő *Tatjana* című kisregénye 1935 körül keletkezett. A műnek két javítás alatt álló kézírata maradt fenn a Petőfi Irodalmi Múzeum hagyatékában, melyeket Thuróczy Gergely szerkesztett sajtó alá. A mű 2017-ben jelent meg először nyomtatásban a Szépmíves kiadó jóvoltából. A kötet a tizenkét fejezetből álló kisregényen kívül tartalmazza Thuróczy Gergely utószavát, melyben a kutató beszámol a mű létrejöttének körülményeiről és kutatásának részleteiről. Többek közt kiemeli, hogy a *Tatjana* közreadott szövegváltozata nem tekinthető a szerző által véglegesítettnek. Feltételezése szerint létezett egy végleges, letisztázott kézirat, melyet az író benyújtott a kiadójának, erről azonban nem áll rendelkezésre információ.⁴⁴ A kötetben olvashatók részletek is a kisregény szövegváltozataiból, továbbá a *Kopó* című novella.

⁴¹ LÁNYI, 191.

⁴² LOTMAN, Jurij: *A valóság költészete*. Szcenárium, 2017/3-4. 70-71.

⁴³ LÁNYI, 189.

⁴⁴ REJTŐ, 93.

A kötet végén függelék tartalmazza az író egy későbbi munkáját, a *Tatjana, egy orosz kémnő története* című operettet hirdető plakátokat és újsághirdetéseket.

A *Kopót*, a *Tatjana* előzménynovelláját 1933. augusztus 27-én adta le az Ujság című folyóirat, melyben Rejtő 11 novelláját publikálták 1928 és 1935 között.⁴⁵ A lapban található többek közt az első nyomtatásban megjelent novellája, a *Fizetni!*, továbbá a *Sötét utasok*, a *Dokk*, és a *Csavargók a Riviérán*. E korai, az író által „színes riportnak” nevezett írásokban még nem bontakozott ki jellegzetes humora, művei komor hangvételűek, szociografikusak, együttérzés olvasható ki belőlük a kétkezi munkát végző kisemberek küzdelmével a megélhetésért. Az író személyes visszaemlékezése szerint e művei épp olyan sikeresek voltak, mint a későbbi légiós vagy trópusi kalandregények. Írásaihoz az élményanyagot saját 1927-1930 közti európai utazásai nyújthatták, melyek során hőseihez hasonló életet élt, megismerte a kikötők világát, megfordult tömegszállásokon, alkalmi munkákból tartotta fenn magát.⁴⁶

De a *Kopó*val ellentétben a *Tatjana* nem jelenhetett meg a maga korában. Nagy valószínűséggel ennek oka a témaválasztásban rejlett, ugyanis kockázatos és gyanúkeltő lett volna az orosz kémnő történetének publikálása. Ezt súlyosbította, hogy a közvélemény a ponyvairadalomról egyébként is szélsőséges volt. A silánynak és erkölcstelennek titulált művek ellenzése a zsidótörvények hatályba lépése után csak fokozódott, ennek ellenére a műfaj továbbra is keresett maradt.⁴⁷

A *Tatjana* Valparaísoban, Chile legnagyobb kikötőjében játszódik. Ahogy beköszönt az ősz, a kikötőbe egyre kevesebb hajó érkezik. Nem csak a fülledt, trópusi éghajlat gyötri az embereket; a dokkmunkásokat munkanélküliség sújtja, sokan közülük bűnözésre adják fejüket a megélhetésért. Így tesz a főhős is, aki egyben a mű elbeszélője. Egy városi hotelben száll meg és az alvilág tagjává válik. Megbízója Schienemann, az alvilág feje, közvetlen munkaadója pedig Gardian. Tevékenysége a gyanútlan külföldiek kifosztásában áll; az Ambassadeur mulatóban különböző hazardjátékok üzésére invitálja őket, ahol az áldozat másnap minden vagyonából kifosztva tér magához.

Szintén a hotel lakója egy különös nő, *Tatjana*, aki első pillantásra felkelti a főhős érdeklődését. Keveset tud meg róla, hiszen a nap legkülönbözőbb óráiban hagyja el szobáját és tér vissza a hotelbe. Annyi biztos, hogy polgári foglalkozása nincs. Egy nap dulakodás hangja szűrődik át a nő szobájából; egy férfi szláv nyelven fenyegeti *Tatjánát*. Az elbeszélő revolverrel a kezében bekopog, hogy közbelépjen, de a nő elküldi. Hajnalban azonban gyors látogatást tesz

⁴⁵ Uo. 102-103.

⁴⁶ THURÓCZY, 49.

⁴⁷ REJTŐ, 94-103.

a férfinél és megköszöni tettét, de figyelmezteti, nincs szüksége védelemre és felesleges megismerkedniük egymással. A szállodában lakik Kolacin, a bolond alkoholista író is. Látszólag jelentéktelen, de gyanús, hogy naphosszat a hotel folyosóján ténfereg és barátságban van a lakókkal.

Egy nap a főhős a Riancában, orgazdák törzshelyén tölti idejét. Megjelenik Tatjana és egy fekete bajuszos férfivel vitatkozik. Mint kiderül, ez a férfi járt nála korábban. Rátámad a nőre, aki elmenekül, mire a főhős gondolkodás nélkül utánuk ered. A bajuszos eltűnik, Tatjana találkozót ajánl a főhősnek, melyen szót ejtenek a folyó bandaháborúkról és megismerkednek. Az elbeszélő maga sem érti, hogyan, de a nő szeretője lesz. Ennek ellenére Tatjana kiléte rejtély marad számára. A kikötőben feltűnik egy titokzatos szovjet hadihajó, mely napokig mozdulatlanul vesztegel. Az éjszakát a főhős Szibirjov hajóstiszttel tölti az Ambassadeurben. A szokásos módon csalja törbe, de észreveszi, hogy a tiszt megfigyeli őt. A vendégség kártyajátékot játszik, amikor rendőrök szállják meg az épületet, lövések dördülnek. A főhős sikeresen elmenekül a felfordulás közepette.

Feltűnik Kopó, Tatjana barátja, akiről a korábban többek is figyelmeztették a főhőst. A két férfi párbajozni kényszerül Tatjanaért, másnapra tűzik ki a viadalt, addig is Kopó lakás híján az elbeszélőnél száll meg. Éjszaka hosszú beszélgetés során a főhős elmeséli neki, hogy jutott a kikötőbe. Évekkel ezelőtt Nicole kapitány hajóján Dél-Amerikába utazott, hogy jembauültetvényt telepítsen társaival. Azokat, akik nem voltak hajlandók kivenni részüket a munkából, kiiktatták. Ilyen sorsra jutott a kapitány is, akit tengerbe dobtak. Négy évig folyt a szorgos munka a Nicole Sattlement névre keresztelt telepen, míg az ötödik évben egy törzs elpusztította az ültetvényt, leszámolt a földművesekkel.

Másnap Schienemann közös feladatot ad a főhősnek és Kopónak: az éjszaka folyamán ki kell evezniük a Jalousie nevű jachthoz és elhozni egy ládányi árut. A párbaj szükségszerűen halasztódik, amit a két férfi titkon nem bán, hiszen hasonló jellemüknél, meglátásaiknál fogva rokonszenveznek egymással. A nap folyamán az elbeszélő találkozik a holtnak hitt Nicole kapitánnyal. Megtudja tőle, ő bízta meg az indiánokat az ültetvény feldúlásával, bosszúból.

Eközben a rendőrség gyilkosság ügyében nyomoz, ugyanis ismeretlen tettes leszúrta Alexandrovics Mirko Dmitrij volt cári tábornokot. Tatjana furcsán viselkedik; ideges és álmatlanság gyötri. A főhős úgy véli, ennek oka a kikötőben nemrégiben felbukkant titokzatos szovjet cirkáló. Elhatározza, hogy a dolgok után jár. Fellopózik a hajóra, ahol két tisztet lát. Az egyikük a megbilincselte Szibirjov, megfosztva jelvényeitől, vállrózsájától. Szibirjovot vallatják, közben Alexandrovics tábornok haláláról folyik diskurzus, amivel bizonyos Razumoffot vádolnak. A tábornok azért halt meg, mert Razumoff ellopta tőle egy gyártási

eljárás iratát. Szibirjov kap egy esélyt, hogy rendezze a helyzetet, meg kell ölnie Razumoffot. Ekkor megjelenik a hotelből ismert Kolacin mint hajóskapitány. A főhős alig hisz szemének, elmenekül a hajóról.

A párbajra továbbra sem kerülhet sor, ezúttal Tatjana kéri meg a két férfit, hogy kísérik el egy találkozóra és ha kell, védjék meg. Nicole kapitány is velük tart. Egy darukunyhóba rejtőzve tartják szemmel a nőt, de valaki rájuk zárja az ajtót. Tatjana eközben három férfivel vitatkozik. Azzal vádolják, hogy átverte őket és egy ismeretlen személy megnevezését követelik. Tatjana haladékot kér másnapig, mire az egyik férfi föbelövi. A társaság csak hosszú idő múlva töri fel a zárat és szabadul ki a kunyhóból. A halott nőt közelebből szemügyre véve megállapítják, öregebb volt, mint hitték. Kiderül, Kopó tudta, hogy a Csekának dolgozik. A főhős éjjel maláriás lázálmot lát, melyben Tatjana, homlokán a lövés nyomával, koponyára emlékeztető vigyorral beszél hozzá. A férfi arra ébred, hogy Kopó vízzel mossa az arcát.

Elmúlik a tél, a kikötőt újra benépesítik a hajók, megkezdődik a munka. Az éghajlati viszonyok már nem kínozzák az embert. A munkások dolgoznak, köztük az elbeszélővel és Kopóval.

4.2. A Tatjana névről és a kisregény szereplőiről

A *Tatjana* keletkezésének idején az *Anyegin*nek még csak az első, Bérczy-féle magyar fordítása létezett. Az *Anyegin* második magyar fordítása 1945-ben jelent meg Mészöly Gedeon munkájaként.⁴⁸ Az 1943-ban elhunyt Rejtő tehát kizárólag az első fordításból ismerhette a művet. A két mű legfontosabb közös vonása a Tatjana név, mely az *Anyegin* sikeres magyar fogadtatása révén közismert volt. A Tatjana név Puskin korában elavultnak, ódivatúnak számított, magyar közegben pedig teljesen ismeretlen. A költő a névválasztással merész lépést tett, először használta fel azt irodalmi műben.⁴⁹ A Tatjana név ezzel világhírt szerzett magának, elválaszthatatlanná válva Puskin művétől, Rejtő a jól hangzó orosz névvel pedig kétségtelenül megidézte az *Anyegin*-t.

Rejtő Jenő hősnője azonban sok eltérést mutat Puskinétól. Tatjana Razumoff a szovjet állambiztonsági szervnek, a Csekának dolgozik. Vezetékeve az orosz *пазым* szóból származik, melynek jelentése *ész, értelem*. A név elsődlegesen azt sugallja, hogy a szereplő éles elméjű. Másodlagosan a józan ész, ráció juthat eszünkbe a névről. A racionalitás szemben áll az érzelmességgel és szentimentalizmussal, melyek, mint látható, nem jellemzők a hősre:

⁴⁸ FENYVESI István; ERDEI Jusstina: *A második „magyar Anyegin”*. Magyar Nyelv, 1981/77. 320.

⁴⁹ SKLOVSKIJ, 69.

„Egyáltalán nem volt forróvérű, egy pillanata sem volt a kapcsolatunknak, amelyben gyengédséget mutatott volna irányomban.”⁵⁰ Rejtő Tatjánája tehát az anyegini szentimentális Tatjana ellentéte. A főhős annak ellenére, hogy szerelmi kapcsolatba kerül vele, képtelen kiismerni. Kapcsolatuk ellentmondásos, hiszen bár beteljesül, hideg marad, nem él meg érzelmi szinten. A férfi úgy érzi, a nő lenézi őt és ellenszenvesnek találja. Egymásra találásukat a következő módon magyarázza: „Lehet, hogy csak az a roppant indolencia, amellyel saját magát sem érdekmesítette semmire, sodorta őt hozzám.”⁵¹

A nő nem nyílik meg neki, ezért annak környezetét vonja megfigyelés alá, de ez sem vezet célra. A Tatjánát körülvevő jelentőségtelennek tűnő cselekedetektől, tárgyakból próbál következtetést levonni, de ezek nem árulnak el semmit a nőről. „Minden csekélységet igyekeztem megfigyelni a környezetében, de semmiféle következtetésre nem találtam alapot. Esténként kávé főzött és olvasott. Macskaszerűen tudott nyújtózni, sokat ásított, és hanyag volt a holmijára. A bajszos emberrel többé nem láttam. Néha levelet kapott, és bizonyára nyomban elégette, mert megfigyeltem, hogy ilyenkor papírhaut találhattam hulladékkosarában.”⁵²

Puskin *Tatjana-Anyegin-Lenszkij* hármasa hasonlóságot mutat Rejtő *Tatjana-elbeszélő-Kopó* hármásával. Olga „kimarad”, illetve szerepe részben összeolvad Tatjánáéval, ugyanis a rejtői Tatjana családja ismeretlen. A hasonlóság mégis helytálló, ugyanis a konfliktus oka szerelmi affér. A párbaj értelemszerűen a két férfi ügye, amely a *Tatjánában* *sosem következik be*. Puskin művét követve Kopónak kellene meghalni, de erre nincs mód, helyette Tatjana hal meg. Fontos párhuzam a két mű között, hogy az *Anyeginben* Tatjana szerelmes Jevgenyijbe, aki szerelmét hűvösen fogadja, Rejtőnél a főhős szerelmét pedig Tatjana ugyancsak vonakodva fogadja. Anyegin hűvössége kiábrándultságából fakad, ennek lehetősége pedig Rejtő Tatjánájánál is fennáll, aki titkosrendőrként folyamatos veszélynek kitéve él.

Amíg Puskin Tatjánája mindent megtesz, hogy közelebről megismerje Anyegint, legmerészebb lépése az, hogy szerelmeslevelet ír a férfinak. Rejtő Tatjánájánál nem tapasztalható ilyen, pedig a lehetőségei adottak, hiszen a férfi érdeklődik iránta. Hozzáállása nem változik kapcsolatuk előrehaladtával sem. Maga az elbeszélő sem érti, hogyan került hozzá közel a nő. Tatjana zárkózott és nem érdeklődő. Levélírásról szó sincs, de még a formaságok legalapvetőbb megnyilvánulásaira sem adnak: „Mentem. Nagyon ritkán fordult elő, hogy

⁵⁰ REJTŐ, 30.

⁵¹ Uo. 30.

⁵² Uo. 30-31.

köszöntünk egymásnak, elmentünk, megérkeztünk, és minden formaság nélkül úgy kezdtük a beszélgetést, ahogy adódott.”⁵³

A mű főhősének legszembevetőbb vonása az, hogy nincs neve és családját, múltját nem ismerjük. Egy a sok kikötői munkás közül, nem tűnik ki a kék egyenruhák tömkelegéből, tulajdonképp bárki lehetne. De a kép árnyalódik, amikor egy Tatjánával folytatott beszélgetéséből megtudjuk, hogy magyar származású.

„– Maga német? – kérdezte váratlanul.

– Magyar vagyok.

– Miért nem tisztességes ember?

– Nyáron tisztességes vagyok. Csak ha nincs munka, ősszel, akkor öltöm magamra a bűnt, mint egy átmeneti kabátot.”⁵⁴

A férfi tisztességesnek vallja magát, hiszen szükség hatására válik bűnözővé, de ezzel a szerepével nem azonosul, csak ideiglenesen „ölti magára”. Körforgásban éli az életét lények köztössége miatt; tavasztól ősziig kikötői dokkmunkás, ősztől tavaszig alvilági bűnöző. Életmódját az éghajlat viszonyosságaihoz kényszerül igazítani. Évszakváltáskor változás áll be személyiségében, ahogy a mű befejező soraiból is látszik: „Friss szelek fújdognak. Mint az újra termékenyülő élet spóráit, hajókat hoznak magukkal. (...) Tatjana emléke elvándorol a sárga ködökkel... Mellettem Kopó hordja a zsákot, karjaimba lassan visszatér az erő és lelkembe a jónak akarása... Dolgozunk!”⁵⁵

Párhuzam figyelhető meg Anyegin és Lenszkij, valamint Kopó és az elbeszélő viszonyában is. Anyegin és Lenszkij közös vonása az, hogy nem illeszkednek környezetükbe. De ez nem jelenti azt, hogy hasonlóak lennének. Világnézetük különbözik, de megismerkednek és bár kezdetben unják egymás társaságát, jó barátokká válnak. „Találkoztak. Hullám a kőtől, / Prózától vers, jégtábla hőtől / Ily élesen nem üthet el. / A különbséget szokni kell, / Unják is egymást egyelőre; / Majd tűrik és megkedvelik, / A nap lovaglással telik, / Majd együtt vannak sülve-főve, / Tétlenségből – beismerem – / A jóbarátság így terem.”⁵⁶ Kapcsolatuk ily módon alakul és a bálig, ahol Anyegin tréfát űz barátjából, szilárd marad. A fiatal költő felfokozott lelkiállapotba kerül és kihívja barátját párbajra. Ekkor még a tragédia elkerülhető lenne, de Lenszkij büszkesége és Anyegin hidegvére meggátolja a más végkimenetelt. A párbaj tehát

⁵³ REJTŐ, 36.

⁵⁴ Uo. 29.

⁵⁵ REJTŐ, 88.

⁵⁶ PUSKIN, 51

kapcsolatuk krízispontja, melyben Lenszkij elveszik. A párbaj súlya Anyegin számára a tragédia után értékelődik fel.

Rejtő művében a sorrend fordított. Az elbeszélő elkerülhette volna a kellemetlen szituációt, hiszen figyelmeztették őt Kopóról. Tatjana azt ígérte Kopónak, hogy várni fog rá, de megjelenésekor hidegen közli vele, hogy nem tette. Látszólag untatja őt, hogy a helyzet konfliktusba torkollik, melyet a két férfi párbajjal kíván elsimítani, hiszen úgy szokás. Tatjana szemében ez felesleges teher. Az *Anyegin*nel ellentétben a két férfi barátságát ellenséges viszony előzi meg, még ha indulataik nem is nyilvánulnak meg. Találkozásukkor a helyzet adott, számukra a párbaj elkerülhetetlensége tény, mindkét szereplő tisztában van azzal, hogy meg kell küzdeniük. E kényszer oka pedig a hagyomány. „Tudtuk jól, hogy meg kell lenni az összecsapásnak, hogy mindenki ismeri az esetet, hogy nem tehetjük ki magunkat otromba tréfáknak és gúnyolódásoknak, amikre sok okot adott a helyzetünk, mert már eddig is tovább húztuk az ügyet a kelleténél.”⁵⁷

A két férfi kapcsolata később változáson megy keresztül, ugyanis rájönnek, környezetükben hasonló szerepet töltenek be. Sorsuk, vagy az elbeszélő szavai szerint „sorsnélküliségük” teszi őket hasonlóvá, de Anyeginnel és Lenszkijjal ellentétben ők az élet dolgairól is hasonlóképp gondolkodnak. A két férfi közti konfliktusból Tatjana teljes mértékben kivonja magát. A nő azt állítja, mindkettejüket szereti és ezt az álláspontot a mű végéig fenntartja. A párbaj előtt a főhősnek is és Kopónak is azt mondja, reméli, hogy ő jön vissza élve. Tatjánát a párbaj ténye nem zökkenti ki, nem hozza izgalomba. A problémát kicsinyesnek találhatja saját gondjai mellett.

Kopót, Tatjana barátját megelőzi a híre. Először Gardian figyelmezteti róla a főhöst: „Jó lesz vigyázni. A Kopó nem ismeri a tréfát.”⁵⁸ majd maga Tatjana: „A Kopó nem olyan csirkefogó, mint te. Lakatos volt lent, a Dokkon, és egy év előtt hajózott el Északra. (...) Téged majd meg akar ölni. Nem valami vicces fiú.”⁵⁹ Kopó Lenszkijhez hasonlóan *külföldről érkezik* a színre és nem teljesen idegenként. Lenszkij Olga gyerekkori barátja volt és udvarlója lett, Kopó pedig Tatjana barátjaként tér vissza. Kopó a nevét külsejéről kapta, ugyanis az arca hosszúkás, a fülei pedig szélesek, mint a vadászkutyának. A név kutyatermészetre vall. A közmondás, mely szerint amelyik kutya ugat, az nem harap, illik Kopóra. Kopó nem bizonyul veszélyesnek a főhősre nézve. Erről árulkodik első találkozásuk. Amikor Kopó megjelenik, a

⁵⁷ REJTŐ, 71.

⁵⁸ REJTŐ, 25.

⁵⁹ Uo. 35.

főhőst Tatjánánál találja. A nő azt mondja, mindkettejüket szereti, és az, hogy melyikükkel marad, rajtuk múlik.

„Kopó lenyelt egy darab húst és rám nézett:

- Magának mi a véleménye?
- Majdcsak elintézzük valahogy. – Enyhe izgalommal éreztem, hogy kettőnk közül valamelyikünknek elérkezett a végzete.

Kopónak azonban égetőbb kérdésem jártak a gondolatai.

- Hol fogok én most lakni?
- Tatjánánál nem lakhat – mondtam –, amíg nem tisztáztuk ezt az ügyet.
- Ma nem tudom magát elintézni. Tíz napot utaztam fenékben.”⁶⁰

Az ügy tehát nem is olyan sürgető, Kopó nem egy vérszomjas vadász, sőt, mint később kiderül, igen kellemes ember. A párbaj sorozatosan elhalasztódik, amit a két férfi egyre kevésbé bán. Erről az elbeszélő így számol be: „Ez annál kevésbé esett nehezünkre, mert egészen rövid idő alatt, ketten egyforma sorsú, vagy még inkább mondhatnók: egyformán sorsnélküli emberek, nagyon megbarátkoztunk. Mint már említettem, Kopó megtetszett nekem. Becsületes, okos fiúnak látszott, és nem szívesen gondoltam rá, hogy meg kell ölnöm.”⁶¹

A mű végén a főhős lázalmából ébredve Kopót pillantja meg az ágya fölött. Az első gondolata az, hogy a férfi meg fogja ölni őt és saját revolveréért akar nyúlni, de nincs ereje hozzá. Ez alkalommal is a korábbi figyelmeztetésekből ered a félelme, miszerint Kopó veszélyes. De azonnal kiderül, hogy segíteni akar rajta, mert vizet loccsant az arcára és legyezi. Párbajra nem kerül sor. A következő évszakban a két férfi már együtt dolgozik a dokkon.

4.3. Szüzsés motívumok a két regényben (párbaj, olvasás, időhiány, álom)

Az *Anyegin* főbb szereplőin kívül a mű számos elemének megfelelője megtalálható Rejtő Jenő *Tatjana* című kisregényében. Az egyes elemek nem minden esetben ahhoz a szereplőhöz kötődnek, amelyekhez Puskin művét követve kötődniük kellene. Bizonyos esetekben az események sorrendje is felcserélődik.

A *párbaj* mindkét mű sarkalati pontja. Az *Anyegin*ben ez szigorú előírásoknak megfelelő szertartás keretében zajlik le. A párbajozó felek segítőt visznek magukkal, orvos is jelen van. Harminckét lépésnyi távolságot mérnek le a párbajozók számára, kijelölik pontos helyüket, a lövések pedig jeladás után dördülnek el. Minden szakszerűen történik.

⁶⁰ Uo. 46.

⁶¹ Uo. 60-61.

„Zareckij ámul, hangja támad: / „Segédje nincs? Nem hoz? Miért?” / Mert ehhez ő pedánsul ért, / A módszer klasszikus tudója: / Ha az egyik elterül, ügyel, / Szabály szerint terüljön el, / Nem így vagy úgy; a rendet óvja, / A megszentelt tradíciót / (Dicsérjük benne ezt a jót).”⁶²

A *Tatjánában* a párbajhoz való hozzáálláson meglátszik egy évszázad eltelte és egy másik kontinens kultúrája. A szertartásosság megvetendő, a szabályok leegyszerűsítettek. Segédek jelenlétére nincs igény, az ügy kizárólag a párbajozó felekre tartozik. A felek nem állnak fel szemtől szembe, hanem igyekeznek becserkészni a másikat. Minden a gyorsaságon, reakcióidőn, figyelmen múlik. A módszer vadászatra emlékeztet.

„Ha nem megy könnyen valamilyen ügy békés elintézése, kimondanak egy szót, többnyire valami városon kívül eső helynek a nevét, és este ott találkoznak, illetve odamennek, és amelyik hamarabb meglátja a másikat, az gyorsan kilövi az összes golyót a revolveréből. Nincsenek segédek, nincs a golyó iránya szabályozva, hogy például hátulról vagy előlről löni le valakit ez különbséget jelent; az ember lehetőleg útközben tartsa nyitva a szemét, és tüzeljen minden gyanús bokorra. Sokszor mind a ketten ott maradnak, mert a revolver állandóan kézben van, és akit eltaláltak, az becsületbeli kötelességének tartja, hogy a földön fekvő is visszalöjön mindaddig, amíg elhaló ujjai nem merevednek rá egy végső szorítással a ravaszra...”⁶³

Mindez barbár küzdelem benyomását kelti a Puskin korabeli szokások mellett. A rejtői párbaj *paródiája a puskininak*. Kétségtelen, hogy a maga módján mindkét módszer merész. A párbaj *Anyeginben* leírt levezetése mellett a XX. századi párbaj alattomos és erőszakos. A *Tatjánában* olvasható leírás alapján azonban a XIX. századi párbaj giccsesnek, túlgondoltnak hat. Valparaíso kikötőjében az emberi élet nem ér sokat. Sőt, olyan keveset, hogy Kopót sokkal jobban foglalkoztatja, hogy hol fog lakni, amíg el nem dől, ki marad Tatjánával. A párbaj folyamatos halasztása parodisztikus. Ha fontos ügy lenne, azonnal el kellene intézni. A felek hozzáállása a párbajt, amely egy vérre menő küzdelem, nevetségessé teszi. A halasztás másrésről az emberi életet tünteti fel értéktelennek; annyit sem ér, hogy harcba bocsátkozzanak érte. Ez az értékrend groteszk torzulása egy olyan városban, ahol bárkit bármelyik pillanatban megölhetnek.

További közös elem a két műben, hogy mindkét Tatjana *olvasó*. Olvasásmódjuk azonban nagy eltérést mutat. Puskin *Tatjánája* a mű során olvasásmódot vált, lecseréli regényeit. Értelmezni kezdi, amit *Anyegin* könyvtárában olvas, majd pedig az álmoskönyvet felütve önelemzésbe kezd. Rejtő *Tatjánája* is regényt olvas, de nem tudjuk meg, pontosan

⁶² PUSKIN, 159.

⁶³ REJTŐ, 77.

milyen regényt. Olvasásmódja nem vall alaposságra, értelmezésre, melyről a következő rész árulkodik: „Tatjana elővett egy regényt, és olvasott. A könyv felett egy futó pillantással megnézte magát a tükörben.”⁶⁴ A mű előzménynovellájában az előbbi rész így hangzik: „A könyv felett egy futó pillantással megnézte magát a tükörben, hogy milyen, amikor olvas...”⁶⁵. Külsőleg szemléli magát, ami ellentétes Puskin Tatjánájának összetett és elemzővé váló olvasásmódjával. Rejtő Tatjánája nem önelemző.

Mindkét műnek végkifejletében nagy szerepet játszik az *időhiány*. Ez a tényező mindkét esetben Tatjana sorsát befolyásolja. Puskin Tatjánájának nincs ideje befejezni a folyamatot, amely Anyegin megértésére, megismerésére irányul, mert édesanyjával a városba költöznek. Rejtőnél Tatjana védelmezői nem tudnak elég gyorsan kiszabadulni a darukunyhóból, hogy megakadályozzák a nő halálát.

Az *Anyegin*ben és a *Tatjánában* is megjelenik az *álom*, pontosabban *rémálom* motívuma. Az előbbi műben Tatjana álma régi népszokásokhoz fűződik. A lány vízkereszt napján tükröt helyez a párnája alá, hogy álmában meglássa jövőbeli férjének arcát: „Különös álmot lát Tatjana: / Havas mező köröskörül, / Megy a havon s amerre látna, / Mindenfelé komor köd ül.”⁶⁶ Álma télen játszódik, fontos szerepet játszik a medve motívum, mely kezdetben ellensége, majd segítője a lánynak. Az asztalt körbeülő rémek a lány fantáziájának, olvasmányainak jelképei. Anyegin és Lenszkij álombeli összecsapása megelőlegezi a későbbi tragédiát, a költő halálát. A lány álmoskönyvből olvassa ki az álmában megjelenő motívumok jelentését, melyek bajt sejtetnek.

Rejtő művében a főhős álma a tengerhez kötődik. Álmában Tatjánával a Jalousie fedélzetére lépnek. Tatjana haja sáros, rendezetlen, arca szinte foszforeszkál, szájában pedig egy rozsdavörös virágot tart, melynek szirmai úgy mozognak, mint a kígyók. A homlokán lévő lövés nyomára mutatva beszél a férfihez: „Vörös karika a halál jegygyűrűje... Én vagyok a trópusi tél: forró, halálos és alattomos... beteggé teszem a csontjaidat, összeszorítom az agyadat, és addig idegesítek, amíg gyilkolni mész... mindenütt vér. Ez a furcsa, áporodott patikaszag, a puffadt, zöldes levegőben: a vér gőze... Átölel és lehúzza, az aszfaltba takar; eleven sír: a hínár.”⁶⁷

Puskin művében Tatjana a jövőt próbálja kiolvasni álmából, míg Rejtőnél az elbeszélő álma a megtörtént eseményekre reflektál, maláriás láz hatására következik be. Mindkét álom

⁶⁴ REJTŐ, 42.

⁶⁵ Uo. 161.

⁶⁶ PUSKIN, 128.

⁶⁷ PUSKIN, 86.

télen játszódik, az adott kontinens éghajlati sajátosságai fontos szerepet kapnak, de az álmot látó hősök viszonyulása az évszakhoz különböző; Puskin Tatjánája kedveli a zord orosz telet, Rejtő elbeszélője számára azonban ez kedvezőtlen időszak, a munkanélküliség és bűn idénye. Érdeemes közelebbről megvizsgálni Tatjana álombeli kijelentését is. A trópusi téllal azonosítja magát, a mű pedig ezen évszak és a táj leírásával kezdődik: a tenger hullámokat vet, ami olyan benyomást kelt, „mintha élettelen testeket gurítának egy hatalmas, szennyes ponyva alatt”, továbbá az „élve eltemetett” mocsár, melyre a város épült, kigőzölgéseivel nyirkossá teszi a levegőt és elviselhetetlenné az éghajlatot. Ez a természet „posthumus üzenete”⁶⁸ az emberiség számára. Tatjana az álomban élőhalottként jelenik meg, épp úgy, mint a táj a mű elején.

Tatjana trópusra vonatkozó kijelentése értelmezhető úgy is, ha a szónak a másodlagos jelentését vesszük figyelembe. A trópus mint költői kép, metafora az irodalom jellegzetessége, mellyel Tatjana élete során kapcsolatban állt, hiszen olvasott. Az álomban történő megjelenése során tehát nem csak az évszak és a legyőzött természet metaforájává válik, hanem az irodalommal való kapcsolata is felerősödik. A korábbi felületes olvasása így elmélyül, hiszen maga is költői alakzattá válik. Az álomban elhangzott szavai jelképezhetik magát az irodalmi alkotást, ahhoz hasonlóan, ahogy Puskin a verses regény megszerkesztettségével az *Anyegin* című mű megalkotásának történetét beleépíti a művébe.⁶⁹

5. A *Tatjana* megírásának motivációja

A *Tatjana* nehezen helyezhető el Rejtő életművében, ugyanis mind a terjedelmét, mind a műfaját tekintve egyedülálló alkotás. *A detektív, a cowboy és a légio* című elbeszélése hasonló terjedelmű, azonban könnyed hangvételű; a tömegesen előállított, ugyanazon sémákra épülő silány ponyvát és íróik munkamódszerét figurázza ki a rövid történet során.⁷⁰ A *Kopó* az *Ujságban* megjelent „színes riportjai” közül a nyolcadik volt. E novelláinak szereplői többnyire csavargók, kétkezi munkások, helyszínük Marseilles, Chile kikötője vagy a nizzai tengerpart. Különböző nemzetiségek jelennek meg bennük; magyar, spanyol, lengyel, német. Az *Anyegin* lehetett ihletforrása a felkérésre írt sorozat következő részének, melyben Puskin művének ismertségére való tekintettel kézenfekvő volt, hogy az orosz nőt Tatjánának nevezze. A Petőfi Irodalmi Múzeumban fennmaradt kéziratok arra engednek következtetni, hogy Rejtőt még

⁶⁸ Idézett részek a mű 9-10. oldaláról.

⁶⁹ LOTMAN, 65.

⁷⁰ THURÓCZY Gergely: *Gyöngy a kommersz szemétdombján. Rejtő Jenő és a korabeli pesti szórakoztatóipar*. Korunk, 2017/3. 11.

évekkel később is foglalkoztatta a *Kopó*, el kívánta mélyíteni a mű kapcsolódását az *Anyegin*hez, vagy éppen ekkor döntött úgy, hogy a Puskin művében vázolt viszonyokat alapjául veszi művének, ezért is történhetett, hogy a kisregénynek már a *Tatjana* címet adta, összekötve azt az orosz művel. Rejtőnél nem jellemző az önmagában álló név alkalmazása címként, ez az eset tehát műveit összességében tekintve is kirívó. A *Tatjana* keletkezése, tehát a már megjelent novella továbbírása is különlegessé teszi a művet, ugyanis az író egyéb novelláival nem fordult ilyen elő.

Tudatos alkotói tevékenysége arra enged következtetni, hogy műveinek célja több, mint az olvasó szórakoztatása. Műveiben a tömegirodalom közegét gyakran klasszikusokra utaló referenciákkal tölti fel. *A három testőr Afrikában* című művének nem csak címével idézi meg Dumas regényét, hanem sorokat, jeleneteket is átvesz *A három testőrből* és a *Monte Cristo grófjából*. *Az elátkozott part* főszereplője, Csülök pedig egy ponton Lohengrin történetének sajátos értelmezését meséli el. Veres András tanulmányában ezt a „kulturális referenciák összezavarásának” hívja, amely bizonyítja, hogy emelkedett műfajok és tömegirodalom között az átjárás lehetséges.⁷¹ Ily módon megközelíthetjük a *Tatjánát* is.

A *Tatjánában* Rejtő regényeihez hasonlóan bűnügyi szál adja a cselekmény alapját, mely bár meghatározza a főhősnő sorsát, a háttérben zajlik le. Ilyen értelemben a mű nem tekinthető hagyományos detektívregénynek. Hangsúlyosabb a műben a szereplők egymáshoz való viszonyulása és az *Anyegin*ből átvett szűzsés motívumok kibontása az új környezetben. A *Tatjana* és a *Kopó* során az *Anyegin*ben vázolt helyzet teljesen új helyszínre kerül; a kikötői munkások kiszolgáltatott világába. Az *Anyegin* szűzséjének legfőbb motívumait átemelte saját művébe, ami az irodalmiság jelenlétét bizonyítja. Fellelhető egy jelentős különbség Rejtő kalandregényei és a *Tatjana* közt. Műveiben a hősök a kalandregénnyel szembeni elvárásokhoz igazodva kilátástalan helyzetekből menekülnek meg és győzedelmeskednek.⁷² A *Tatjana* ebből a szempontból is kirívó, hiszen címszereplő haláláról beszélhetünk.

6. Összegzés

A fentiek alapján igazolni látom kiinduló hipotézisemet, miszerint Rejtő *Tatjánája* nem csupán címében, de szűzséjében, motívumaiban is megidézi Puskin regényét. A két mű vizsgálata során megállapítható, hogy Rejtőnél egyrésről a „paródia paródiájáról”, tehát az

⁷¹ VERES András: „Roll over Beethoven” (*Gondolatok az elit- és a tömegkultúráról*). Alföld, 2009/5, 10-11.

⁷² THURÓCZY Gergely: *Gyöngy a kommersz szemétdombján. Rejtő Jenő és a korabeli pesti szórakoztatóipar*. Korunk, 2017/3. 3.

*Anyegin*ben megjelenő szüzsés motívumok visszájára fordításáról van szó, másrésről a műfajok keveréséről. A paródia kifejezetten az *Anyegin* cselekményének motívumaira irányul, melynek legérzékletesebb formája a párbaj leírása, a mű azonban nem nevezhető „humorosnak”. A műfajjal való játék erősebben van jelen a regényben, mint a paródia. Utóbbi kifejezetten az *Anyegin* ismeretében érvényesül.

Véleményem szerint a szerző célja túlmutat Puskin művének pusztán új műfajban történő megjelenítésén. Ugyan kihangsúlyozza a választott műfaj sajátosságait, de annak korlátait feszegeti is. A verses regényt bűnügyi regény formájában írja meg, műve azonban nem detektívregény, amit az anyegini szüzsés motívumokra fektetett hangsúly és a bűnügyi szál háttérbe szorulása bizonyít. A Rejtő nagyregényeire jellemző műfajok közti átjárhatóság, illetve a magas irodalom és a lektűr elemeinek vegyítése a *Tatjánában* is jól érvényesül.

A puskin motívumokkal ellentétben *Tatjana* alakja nem parodisztikus. A szerző *Tatjánát* helyezi előtérbe és alakját költői képpel azonosítva kapcsolja össze őt az irodalommal. Puskin és Rejtő *Tatjánájának* sorsa is lezárul. Az *Anyeginen* keresztül válik jelentőségteljessé *Tatjana* olvasáshoz fűződő viszonya és az elmaradó olvasásmódváltás, amit *Tatjana* alakjának évszak motívumban való feloldódása helyettesít. A fentiek alapján arra a végkövetkeztetésre jutottam, hogy a mű *Anyegin*-átiratnak nevezhető és Puskin művének ismeretében tárul fel teljes valójában a mű irodalmi vonulata.

Budapest, 2024. május 11.

7. Irodalomjegyzék

- BAHTYIN, Mihail Mihajlovics: *A regénynyelv előtörténetéhez*. In: Uő: *A szó esztétikája*. Budapest, Gondolat, 1976. 2-10.
- BAHTYIN, Mihail Mihajlovics: *A szó művészete és a népi nevetéskultúra (Rabelais és Gogol)*. In: Uő: *François Rabelais művészete. A középkor és a reneszánsz nép kultúrája*. Budapest, Osiris, 2002. 5.
- BELINSZKIJ, Visszarion: *Puskinról, Lermontovról, Gogolról*. Budapest, Magyar Helikon, 1979. 320.
- BOJTÁR Endre: *Az irodalom gépezete (Puskin és Esterházy)*. Literatura, 1981/8. 420-424.
- FENYVESI István; ERDEI, Juszina: *A második „magyar Anyegin”*. Magyar Nyelv, 1981/77. 320.
- GOLVÁCSY László (szerk.): *Oroszország*. Hazai és Külföldi Tudósítások, 1837/20. 157.
- GYULAI Pál: *Anyegin Eugén*. Politikai Hetilap, 1866/15. 174-175.
- KALAVSZKY Zsófia: *Rezeda Kázmér a Puskin író Anyegint olvassa*. Ex Symposion, 2004/46-47. 43-47.
- KARINTHY Frigyes: *Roszkornyifog*. In: Uő: *Így írtok ti*. Budapest, Osiris Kiadó, 2009. 264.
- KARINTHY Frigyes: *Sanyi*. In: Uő: *Így írtok ti*. Budapest, Osiris Kiadó, 2009. 281-284.
- KOMLÓS Aladár: *Puskin a magyar irodalomban*. Filológiai Közöny, 1955/3. 336.
- KOVÁCS Krisztina: *„Az ember, aki eladta a világot” Rejtő Jenő: Tatjana*. Kalligram, 2017/12. 78.
- LÁNYI András: *Az írástudók áru(vá vá)lása*. Budapest, Magvető Kiadó, 1988. 178-191.
- LOTMAN, Jurij: *A valóság költészete*. Szcenárium, 2017/3-4. 65-71.
- Névtelen szerző: *Puskin Magyarországon*, Szabad Szó, 1949/130. 9.
- PUSKIN, Alekszandr Szergejevics: *Jevgenyij Anyegin*. Budapest, Új Magyar Könyvkiadó, 1954. 51-197.
- REJTŐ Jenő: *A tizennégy karátos autó*. Budapest, Holnap Kiadó, 2017. 25.
- REJTŐ Jenő: *Piszkos Fred, a Kapitány*. In: Uő.: *Fülig Jimmy és társai*. Budapest, Merényi Kiadó, 1995. 248-249.
- REJTŐ Jenő: *Tatjana*. Budapest, Szépmíves, 2017. 9-161.
- REJTŐ Jenő: *Vesztegzár a Grand Hotelben*. Budapest, Lux Primo, 1993. 48.
- SKLOVSZKIJ, Viktor Boriszovics: *Jevgenyij Anyegin (Puskin és Sterne)*. In: *A szó feltámasztása (Orosz irodalomelméleti tanulmányok)*. Szombathely, Savaria University Press, 2016. 62-70.
- SÖTÉR István: *A versesregény és a regény (Az Anyegin és a magyar irodalom)*. Kritika, 1966/8. 26-28.
- SZINYAVSZKIJ, Andrej: *Séták Puskinnal*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1994. 48-97.

THURÓCZY Gergely: *A megtalált tragédia*. Budapest, Szépmíves, 2016. 49-130.

THURÓCZY Gergely: *Gyöngy a kommersz szemétdombján. Rejtő Jenő és a korabeli pesti szórakoztatóipar*. Korunk, 2017/3. 3-11.

VERES András: „Roll over Beethoven” (*Gondolatok az elit- és a tömegkultúráról*). Alföld, 2009/5. 10-11.

VERES András: *A trónfosztott büntény (Néhány észrevétel Rejtő Jenő krimiparódiáiról)*. In: „Szabad ötletek...” *Szőke György tiszteletére barátaitól és tanítványaitól*. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2006. 288-289.

ZÖLDHELYI Zsuzsa (szerk.): *Az orosz irodalom magyar fogadtatása a XIX. században*. In: *Bevezetés a XIX. századi orosz irodalom történetébe I-II. Alapozó ismeretek az orosz-szláv és az orosz-magyar irodalmi kapcsolatok köréből*. Budapest, Bölcsész Konzorcium, 2006. 826-846.

ZSIGMOND Ferenc: *Orosz hatások irodalmunkban*. In: *Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből*, 1945/6. 17.